

Пример међународног терора

Несумњива умешаност

Италије у усташки атентат на југословенског краља у Марсеју није одговарајуће санкционисана у Друштву народа, првенствено због познате политике великих да своје интересе и рачуне подмирују на уштрб малих народа и држава

Јан након убиства краља Александра у Марсеју, Мусолинијев шеф кабинета Алоизи записао је у дневник да му је Паоло Кортезе рекао да током дана или већ сутра започети покрети у Хрватској као последица нестанка монарха. „Кортезе цени да ће започети распад југословенског краљевства. То је засигурно могуће“, записао је Алоизи, „но ваља сачекати реаговања у земљи“. Саговорник Кортезеа није био нико други до шеф одељења „Хрватска“ (основаног 1932) у оквиру Министарства иностраних дела Италије, и службени одржавач везе са Антом Павелићем. Кортезе је претходно био службеник у Албанији 1926–1928. у време субверзивних делатности против Краљевине СХС које су претиле да ескалирају у рат. Међутим, непредвидљиви дух Југословена као да је учинио узалудним напоре Мусолинија и његових извршилаца да уклоне „једину препреку“ сукобима и распаду земље (како су у уском кругу оцењивали покојног краља Александра).

Терористи, продужена рука фашистичке Италије, убили су протагонисте нове европске политике безбедности – југословенског суверена Александра Првог Карађорђевића и француског министра спољних послова Луја Бартуа. Италија је тиме хтела да уклони балканску препреку свом империјалном ширењу и није могла благонаклоно да гледа како краљ Александар утврђује стабилност прилика на Балкану, посебно након поправљања односа са Бугарском и посете Софији, у септембру 1934. Такође, ужурбано се окупљала Балканска Антанта и отклањале претње до јуче супротстављених националних интереса. По британском савету следило је побољшање односа свих балканских држава са Албанијом.

Земља је после атентата била у истинском болу и инстинктивном грчу јединства пред неизвесном сутрашњицом. Тих дана, па и наредних месеци, није било никаквих инцидената.

Светска штампа била је пуна описа дирљивих сцена. Од првог тренутка када је разарач „Дубровник“ упловио у домаће воде сачекале су га хиљаде малих барки правећи шпалире својим светлима у ноћи. „Чинило се да пролазим кроз јецаје, дуге јецаје“, изјавио је капетан разарача, будући адмирал, Марјан Полић.

■ Драма у Марсеју

Командант британске флоте у Средоземљу, Фишер, чији су бродови заједно са француским допратили „Дубровник“ до Сплита, узбуђено је тврдио да се може „све вештачки удесити, али искрени бол и сузе целог једног народа нико не може организovati“. Већ у Сплиту су се окупиле десетине хиљада из града и околине. Траса пруге до Загреба била је претворена у шпалир док је у седишту Савске бановине испраћају и мимоходу присуствовало око 200.000 људи из града и околине. У Београду и Србији непрегледна маса присуствовала је комеморацијама и сахрани.

Камере су као ретко до тада пратиле, из секунда у секунду, неочекивану драму тог поподнева, 9. октобра 1934, историјску трагедију која се одиграла на авенији Канебијер, стотинак метара од Бел-

гијског кеја, где се југословенски суверен искрцао на пливајући док између две, заставе окићене подморнице, и ушао у аутомобил око 16 часова.

Атентатор Величко Керин, алијас „Петер Келемен“ како је стајало у његовом лажном пасошу, истрчао је испред зграде берзе са букетом цвећа у коме је имао сакривен аутоматски пиштољ. Уз повике „Живео краљ!“ прискаче аутомобилу и пуца, и тако убија краља Александра и тешко рањава генерала Жозефа Жоржа, једног од најспособнијих француских војника, а лакше, у руку министра Бартуа. Но, несретни Барту умире ускоро од губитка крви.

Потпуковник Пиоле, коњаник из пратње, обара Керино сабљом, а маса креће да га линчује. На улицама је завладао хаос, сметена полиција, официри, команданти парадних ешалона не знају куда са трупама и коњаницима. Аутомобили се тешко пробијају кроз гужву следећи, по инерцији, првог у колони (полицијски) и одлазе ка префектури. У

префектури ускомешаност, шок, револт краљеве пратње. Извикују се наређења, траже лекари. На крају свака нада се угасила и краља, положеног на једној софи, прекривају заставом.

■ Трагични пропусти заштите

У Павелићевом Главном стану се наздрављало. За разлику од неуспелог покушаја у Загребу, Павелић је од Ванче Михаилова из редова ВМРО-а добио на испомоћ хладнокрвног и успешног егзекутора. Тиме му је враћена услуга када их је као адвокат бранио пред југословенским судовима. Но, обе терористичке групе биле су стари италијански саучесници у субверзивним акцијама против Југославије. За целу организацију побринули су се прваци усташке организације Мијо Бзик и Густав Перчец, шеф логора у Јанка Пусту на југу Мађарске. Тиме се желела прикрити улога Италије.

Тројица усташа кренула су у Швајцарску са аутентичним мађарским пасошима, где их је заједно са Керином прихватио Еуген Дидо Кватерник, који је атентаторе поделио на две групе, једна је спрема „дочек“ у Марсеју, а друга, покретна, у Фонтенблоу и Версају. Остала су забележена имена хотела у Авињону и Ексу, где су боравили пред атентат и где је требало да се повуку после акције. Све се дешавало на булевару Мирабо, чувеном по јединственом дрвореду у улицама које се спуштају ка њему.

И док су терористи до детаља испланирали злочин, не желећи ништа да препусте случајности, на другој страни све је било у кашњењу, уз безброј омашки и фаталних случајности. Југословенска специјална полиција имала је индиције, а потом и најјачу потврду из врха усташког покрета, да су атентатори кренули у Француску. Ипак, она тек рутински контролише возове и станице, али не и аутобуски саобраћај. Упркос провокативном говору Мусолинија на радију, Александар не мења свој програм искрцавања, не жели у Тулон, ратну луку него потврђује ранији програм. На њега не утиче ни последњи,

упозоравајући рапорт југословенског конзула у Марсеју да га чекају атентатори и да се не искрцава у том граду. Поуздане информације имао је тих сати и шеф марсејске полиције, али његов летећи одред хапси погрешне сумњивце. Забринут је и префект Роне који тражи затворена кола, али министар Барту његов захтев већеметно одбија јер жели маси да покаже краља савезника. Фатално се умешао и начелник безбедности Систерон који је укинуо пратњу мотоциклиста. Као да је злу коб зацртала сама судбина аутомобила *деланж* који је одабран у гаражи, управо поправљен после тешке несреће у којој је једно лице изгубило живот.

■ Успешна истрага

За разлику од слабости безбедносне припреме посете, истрага и хапшења у Француској изведени су, уз помоћ југословенских инспектора, брзо. Истрага је брзо идентификовала улогу Еугена Кватерника и осталих у организацији, те Павелићев боравак пред саме догађаје, па је постављено питање њиховог изручења из Италије.

То је био први пробни камен за даљи смер акције Француске. „Хапшење да, али изручење не“, поручио је Алоизи француском грофу Дампјеру поводом његовог захтева.

У исто време долази до француско-италијанске нагодбе. Италија је ставила у изглед своје приближавање Француској у замену за прећуткивање њене улоге у атентату, па у Друштву народа она неће бити прозвана за кршење Повеље и угрожавање мира. Договорено је да ће Југославија моћи само ставити приговор на држање Мађарске. Нови министар вањских послова Француске

Пјер Лавал морао је да изврши велики притисак на Београд да одустане од постављања одговорности Италије.

У Београду констернација и незадовољство, али су и кнез и влада прихватили француски став. Тако је у Друштво народа, 22. новембра 1934, отишла само оптужба против Мађарске. Ипак, пред само заседање у Женеви, 4. децембра, почињу игре иза кулиса. Италијански делегат Алоиси прво се састаје са мађарским делегатом, договоривши заједничку одбрану против Југославије, а потом у 11 сати и са Лавалом, новим француским министром вањских послова, коме је отворено понудио да од случаја учине упоришну тачку за италијанско-француски споразум.

У свом јавном наступу југословенски министар Јевтић настојао је да се оптужба прошири на Аустрију и Италију, али је то француска страна елегантно одбила. Касније реакције Јевтића, тада већ председника владе, нису ништа промениле, а доласком Стојадиновића на власт случај је предат архивској прашини. Приближавање Италије Француској није остварено, а поготово не у питањима ограничавања Трећег рајха.

У промењеним међународним околностима, када је Француска још једном била суочена да беспомоћно гледа нове кораке Мусолинија (агресију на Етиопију), планиран је почетак судског процеса саучесницима атентатора на краља Александра. Процес у коме су три саучесника (Мијо Краљ, Иван Рајић и Звонко Поспишил) осуђена на доживотну робију, а Анте Павелић, Еуген – Дидо Кватерник и Иван Перчевић на смрт у одсуству, отпочет је 17. новембра 1935, а приведен крају, након прекида, 12. фебруара следеће године. После извесних скандала у току процеса, нови председник судског већа Лоазон утицао је на пороту да казне буду високе. Искористио је процес да се изложи цела организација и начин деловања усташке емиграције. Југославија је добила већу сатисфакцију него у Женеви, али је са великом вештином француских органа и овога пута изманеврисано помињање Италије. ■

Др Миле БЈЕЛАЈАЦ